

УДК 94(07)

Возна З. О.*

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

В статті розглядається актуальна проблема пошуку шляхів активізації процесу навчання через організацію проектної діяльності у практиці шкільного суспільствознавства. Визначаються ідеї проектів, які можна реалізувати на уроках предмета «Людина і світ».

Ключові слова: проектна діяльність, суспільствознавство, проектна компетентність.

Успіх у сучасному світі визначається здатністю людини організувати своє життя як проект, визначати далеку і близьку перспективу, знаходити і залучати необхідні ресурси, складати план дій і здійснювати його, оцінювати результати своєї діяльності. Численні дослідження показують, що більшість сучасних лідерів – це люди, які володіють проектним типом мислення. Мода на проекти поширилася у всі сфери суспільного життя, в тому числі і на вітчизняну систему освіти.

Професор Є. Полат вважає, що метод проектів останнім часом стає «не просто популярним, а «модним», що викликає обґрунтоване занепокоєння, бо де починається диктат моди, там часто відключається розум» [8, с. 67].

Поняття «проект», «метод проектів», «проектування», «навчальний проект», «проектна діяльність» міцно увійшли в практику навчальних закладів освіти всіх рівнів. У школі є всі можливості для розвитку проектного мислення за допомогою особливої форми організації навчання учнів – проектної діяльності. На сьогодні вироблена ціла освітня технологія проектів, способи і прийоми її застосування, визначено зміст основних понять. Разом з тим, в освітньому процесі поширюється практика спрощеного, а іноді й вульгарного розуміння суті процесу, за яким будь-який проведений захід у школі, як-то: написання реферату, доповіді, інсценування, рольова гра – називають проектною діяльністю. Означені тенденції щодо змісту ідеї проектної діяльності у практиці організації сучасного навчально-виховного процесу, складність практичної реалізації методу проекту в умовах класно-урочної системи навчання, вимагають окремого наукового дослідження.

Поставимо за мету проаналізувати теоретичні аспекти проектної діяльності та проблем її застосування у практиці викладання шкільного суспільствознавства.

Визначимо гіпотезу: навчання на основі проектної діяльності на уроках суспільствознавства позитивно впливає на формування компетентнісної особистості.

Для перевірки робочої гіпотези і досягнення мети дослідження поставимо такі завдання:

- провести ретроспективний аналіз методу проектів та встановити необхідний контекст використання дидактичного досвіду в сучасних реаліях педагогічної освіти;
- визначити суть, зміст, завдання, основні принципи проектної діяльності;
- визначити шляхи реалізації проектної діяльності на уроках суспільствознавства (в курсі «Людина і світ»).

Філософські та педагогічні аспекти проектної діяльності закладені в працях авторів ідеї – Дж. Дьюї, В. Х. Кіппатрика, Є. Коллінгса, Л. Левіна. Навчання за допомогою дії переосмислені у наукових дослідженнях Ю. Олькерса, Д. Жака, С. Мейерса, Т. Джонса, А. Дістервега, Дж. Ван Кліва, К. Дж. Джонсона.

У працях вітчизняних та російських дослідників маємо аналіз багатьох проблем даної педагогічної технології. Історія методу проектів розкрита в працях Т. Довбенко, Н. Романової, М. Маймури, О. Мариновської, Б. Мельниченка. Досвід практичної діяльності аналізують

* © Возна З. О., 2012

В. Бойко, Л. Мартинець, О. Пометун, М. Голубенко, В. Зарицька. Вплив проектної діяльності на становлення компетентностей особистості вищого рівня ґрунтовно досліджують Л. Беліменко, О. Зеркаль, Н. Романовська, С. Сейдаметова, Г. Ісаєва. Дидактичні умови, принципи організації проектної діяльності визначають у своїх доробках І. Зязюн, П. Кендзьор, К. Мелашенко, Є. Полат, І. Сергеева, О. Богомолова, А. Хуторський, Р. Чалобієв, А. Цимбалару, О. Пехота, В. Гузєєв, Т. Смагіна, Я. Чечель, І. Дуженко.

Вітчизняна педагогіка має досвід використання методу проектів у практиці організації навчально-виховного процесу, зокрема на уроках: історії (А. Сологуб, К. Баханов, В. Жатько, В. Мірошніченко, О. Чернецька); іноземної мови (Л. Литвиненко, В. Прокопенко, Н. Хорушко,); предметів природничо-математичного циклу (В. Копотій, М. Ігнат'євої, Н. Заїкін, Т. Бондаренко, Н. Поліхун); літератури (Н. Івасюк, О. Комашко, В. Парубець, Т. Челомб'ітько); трудового навчання (О. Кoberник, С. Ящук, О. Бойченко). Основні теоретичні положення суспільствознавчих курсів розроблені у працях Г. Єгорова, І. Ігнатенко, О. Овчарук, О. Пометун, В. Андрущенко, Л. Губерського, Р. Арцишевського, Т. Ладиченко, Т. Бакки, О. Желіби та ін.

У вітчизняній освіті склалася парадоксальна ситуація, коли добре розроблена технологія проектної діяльності не дістає широкого практичного застосування, а метод проектів при всій своїй функціональній доцільності, не є складовою теоретичного обґрунтування процесу відбору змісту навчання в цілому, і суспільствознавчих курсів зокрема. Якщо сучасна педагогічна наука визнає важливість проектної діяльності для формування особистості, то у процесі відбору і систематизації змісту освіти має право на життя і утилітаристська концепція Джона Дьюї, за якою «процес і мета освіти становлять одне і теж саме, це означає, що джерело зв'язку між навчальним змістом окремих предметів треба бачити не в них самих, а в індивідуальній і суспільній діяльності учнів» [4, с. 11].

Ідеї батьків проектної діяльності Дж. Дьюї, В. Х. Кілпатрика та ін. добре вивчені і узагальнені в численних наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зазначимо, що розуміння ними проектної діяльності не складало того поняття, яке ми маємо зараз. До прикладу, проектом в попередньому розумінні могло стати все, що завгодно, будь-яка спрямована діяльність, що не є такою в сучасному розумінні. Проект, в розуміння В. Кілпатрика «повинен означати кожен єдність цілеспрямованого досвіду, кожен можливість діяльності за якою мета, як внутрішній стимул визначає мету діяльності, управляє процесом набуття досвіду і визначає власну спрямованість, або внутрішню мотивацію [7, с. 20]. В сучасній дидактиці визначається, що проектна діяльність за низкою ознак відрізняється від навчально-дослідної діяльності. Остання за суттю є індивідуальною, спрямованою на отримання нових знань, метою проектування є вихід за межі окремого дослідження, набуття компетентностей. Дослідження виявляє те, що вже існує, проектна діяльність створює новий продукт.

Реалізація методу в сучасній школі має організовуватися з дотриманням таких дидактичних принципів, як-то: принцип взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку; принцип гуманізації; принцип науковості; принцип оптимізації; принцип мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів; принцип активності, свідомості та самостійності учнів. С. Тюберт у своїй роботі «Метод проектів: теоретические предпосылки и практика» визначає теоретичні його принципи, запропоновані В. Кілпатриком. У навчанні виходити із сьогоденних інтересів самої дитини; сутність навчання у школі – дії, що витікають безпосередньо із мети, яку поставив собі учень; роль школи полягає у навчанні діяти, ставити і виконувати проекти; шкільний уклад, план занять визначається учнями з участю педагога; програма навчання – послідовність дослідів, пов'язаних між собою таким чином, що відомості одного досліді спонукають до виникнення і збагачення іншого досвіду [12, с. 22]. В історичному контексті педагогічні ідеї В. Кілпатрика – це ідеї радикального дітоцентризму, які абсолютизують інтереси та природні здібності учнів, відкидають будь-який примус навчального плану. Це є рамкові умови методу проектів за Кілпатриком.

Дж. Дьюї схилився до балансу між способом навчання і вимогами навчального плану, як доцільно відібраного матеріалу. Однією із найважливіших проблем Джон Дьюї вважав підтримку балансу між формальною і неформальною, цілеспрямованою і спонтанною складовою освіти [5, с. 58]. Мета організації дитячої діяльності, за Дьюї, не в тому, щоб діти пізнавали дійсність, властивості і відносини предметів і явищ, а в тому, щоб, діючи, вони найбільш доцільно пристосовувались до середовища, підбирали засоби і способи найбільш успішного подолання виникаючих перешкод, накопичували досвід і відповідні йому знання [10]. Прихильники методу в сучасній школі визначають його як навчання за допомогою діяльності, розуміючи при цьому діяльність як різновид творчої роботи, де учень виступає її активним учасником. В основі методу лежить не інформаційний підхід, зорієнтований на розвиток пам'яті, а діяльнісний, спрямований на формування комплексу розумових здібностей (конструюючої уяви, здатності до цілепокладання, розуміння, рефлексії), а також конкретних умінь і навичок. «В основі метода проектів лежить розвиток познавательных навыков, умений самостоятельно конструировать свои знания, ориентироваться в информационном пространстве, а также развивать критическое и творческое мышление» [9, с. 41].

Отже, педагогічні ідеї, започатковані методом проектів такі: усвідомлення зв'язку школи з життям; намагання учнів брати участь у плануванні своєї діяльності; обрання засобів здійснення визначеної роботи; використання в процесі навчання набутого життєвого досвіду; використання індивідуальних і групових методів навчання; уміння планувати свою роботу; уміння підбивати підсумки та оцінювати наслідки роботи. Однак, видимими залишаються протиріччя, закладені авторами ідеї.

Дж. Дьюї ставив під сумнів радикалізм Кілпатрика і пізніше схилився до балансу між способом навчання і вимогами навчального плану, як доцільно відібраного матеріалу. Але узгодження з планом – це вже примус, і це є загроза внутрішній мотивації учнів, коли висловлена вчителем ціль залишиться ціллю вчителя, а не дітей. Акцент на самостійній діяльності учнів теж виявляє багато суперечностей. А як же метод проектів? Метод – це своєрідний план, штучний контроль ситуації. А як говорити про план, коли діяльність відбувається самостійно. Ретроспективний погляд в історію, виявляє суперечності які не вирішені і в сучасній педагогічній думці. Найголовніші – це суперечності предметного і проектного принципів навчання, проектної діяльності і класно-урочної системи, визначення місця проектної діяльності в базовому компоненті освіти та у змісті навчальних програм.

Розглянемо модель застосування методу проектів на уроках суспільствознавства. В сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній педагогіці помітна тенденція підвищення уваги до предметів суспільствознавчого циклу. Вітчизняні вчені, що опікувалися як теоретичними, так і практичними питаннями розробки і впровадження суспільствознавчих дисциплін у зміст шкільної освіти, педагоги: Єгоров Г.С., Ігнатенко І.Г., Овчарук О.В., Пометун О.І., Сухомлинська О.В., Тараненко І.Г.; суспільствознавці: Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Дашутін Г.П., Михальченко М.І., Кремінь В.Г., Курас І.Ф., Міщенко М.Д., Ткаченко В.П. та ін. Серед фахівців зарубіжних країн, які розробляли проблеми суспільствознавчої галузі освіти, варто назвати Ц. Бірзеа, Р. Вулфса, Р. Дарендорфа, К. Дурра, Креола Л. Хена, Дж. Н. Пітерса. Проблеми проектної діяльності на уроках історії досліджують Н. Сологуб, К. Баханов, В. Жадько, М. Дашко, О. Удод, О. Чернецька., К. Скиба. Проекти з курсів «Громадянська освіта є в доробку Я. Гурнікевича, Ю. Плиски, П. Кендзьора. Проектна діяльність на уроках з курсів «Людина і світ», «Людина і суспільство», залишається малодослідженою, хоч у вимогах до курсів етично-філософського та духовно морального спрямування, яким є предмет «Людина і світ», ставляться завдання використовувати проектну діяльність.

Візьмемо до прикладу програму курсу «Людина і світ» (укладачами програми для класів історико-філологічного, правового, філософського, економічного профілів з курсу «Людина і світ» (11 клас) є Т.В. Бакка, Л.В. Марголіна, Т.В. Мелещенко, Т.О. Ремех), та проаналізуємо

її на предмет тем проектів, які можуть бути запропоновані для учнів. Курс розрахований на 17 годин навчального часу. Залишивши поза полем нашого дослідження логіку побудови провідних тем, зауважимо, що вони в цілому збігаються з темами стандартів навчального плану для суспільствознавчих дисциплін, розроблених Національною радою суспільних досліджень - NCSS (National Council for the Social Studies) США.

Стандарти визначають десять, пов'язаних між собою тем суспільствознавчої галузі, які систематизують знання про досвід людини у світі, а саме: 1. Культура. 2. Час, безперервність і зміни. 3. Люди, місце і оточення. 4. Індивідуальний розвиток та ідентичність. 5. Індивіди, групи та інституції. 6. Держава, влада і управління. 7. Виробництво, розподіл та споживання. 8. Наука, технології й суспільство. 9. Глобальні взаємозв'язки. 10. Громадянські ідеали та практики. [2]. Зазначимо, що домінуючим методом у вивченні суспільствознавства в школах США є метод проектів [3,с.6]. Програма курсу «Людина і світ» не передбачає роботу через навчальний проект. Зважаючи на інтегративний характер проектної діяльності в будь-якій із тем можна виділити проблему, яку можна вирішити у формі проекту. Разом з тим, не може існувати розробленого наперед плану проектів, оскільки в основі вибору тем лежать особисті мотиви та інтереси учнів. У цьому зв'язку можемо визначити тільки ідеї тем для навчальних проектів. Покажемо їх у таблиці:

Зміст навчального матеріалу	Гіпотетичні теми (творчі ідеї) проектів	Проблемне питання проекту
Тема I. Вступ. Поняття людини як біосоціальної істоти	Від задатку до таланту	Пізнай самого себе
Тема II. Соціалізація особистості	Повчання: від Мономаха до Саватера (По сторінка книги Фернандо Саватера «Етика для Амадора»)	Чи легко бути тінейджером
Тема III. Стереотипи та упередження	Образ жінки у рекламі	Війна раціональних аргументів і шаблонів
Тема IV. Конфлікти	Мистецтво медіації	Чи можу я бути медіатором?
Тема V. Соціум (суспільство людей)	Вверх по драбині, що веде донизу	Мое місце у соціальній стратифікації
Тема VI. Соціальна мобільність	Канали соціальної циркуляції	Міжпоколінна мобільність в моїй родині
Тема VII. Права, свободи та відповідальність	Свобода – роби, що хочеш!	«Список свободи» (що я в житті можу обирати, а що – ні)
Тема VIII. Громадянське суспільство	Політичний лідер	Неписаний кодекс парламентаря
Тема IX. Політичні інститути і процеси	Політичний хепенінг	Чи маємо право на протест?
Тема X. Демократія	Коріння та плоди демократії	Температура прав у школі
Тема XI. Засоби масової інформації	Реклама в нашому житті	Моя соціальна реклама
Тема XII. Нація	Тест на національну самосвідомість	Візитівка для іноземця
Тема XIII. Полікультурність	Культурне різноманіття етнічних менших	Хто такі караїми?
Тема XIV. Україна і світ	Від людини розумної до людини духовної	Діалог масової культури з національною

Узагальнюючи, зазначимо наступне:

1. Оскільки зміст предмету «Людина і світ» є узагальненням відомого на вищому рівні пізнання, проблеми проектів можна визначити спільно з учнями на вступному занятті з усіх запропонованих програмою тем, а можна виявляти проблему в темі уроку під час розкриття основного змісту.
2. Концептуалізація проекту має відбутися на уроці з дотриманням головних принципів, як-то: демократичності вибору, перспективності вирішення проблеми, простоти і реальності і вікової відповідності.
3. Рефлексія може відбуватися на уроках, або під час проведення проектного тижня. Результативність навчання визначається після кожного проекту доповненням в його портфоліо знаків неформальної фіксації особистих досягнень учнів.

Зауважимо, що проблема затребуваності тих чи інших технологій (навчальних проектів, зокрема) пов'язана з прийняттям позиції, коли зміст освіти (предмета) сприймається не як самоціль, а як засіб. Якщо зміст предмета не допомагає учням співвідносити знання з реальністю, то говорити про проектну діяльність недоречно. Щоб уникнути профанації методу проектів в умовах класно-урочної системи, потрібно говорити про використання елементів методу проектів на уроках. Дослідниця Тулупова вважає, що про проектний урок можна говорити як про одиницю побудови розвивального навчання у середніх і старших класах загальноосвітньої школи. Тоді цикл проектною діяльністю є комплексом уроків, а його елементи можуть виявлятися як окремі уроки. Такі уроки передбачають чотири типи ситуацій розвитку: актуалізації і проблематизації; концептуалізації; програмування або планування і рефлексивно-експертної ситуації. Реально, вважає дослідниця, за звичні 45 хвилин вдається реалізувати лише той або інший етап навчального заняття: здійснити кількісну і якісну оцінку наявної освітньої ситуації, сформулювати проблему [11, с.37-38].

Представляє інтерес досвід Т.Є. Веденеєвої, М. І. Вовнової, які організували навчальний процес у вигляді так званої турбінної технології (від французької *tourbion* – круговорот, замкнений цикл), що реалізувалася ланцюжком: «Урок, дослідницький проект – урок». Навчання здійснюється за такою технологією: 1.Інтегрований урок, на якому відбувається знайомство з темою; 2.Продовження теми у проектній діяльності; 3.Зовнішня презентація проекту; 4.Урок з використанням сублімованого матеріалу, зібраного раніше [1, с.34].

Значно частіше у практиці навчання зустрічається використання проектного навчання як технології зорієнтованої не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування і набуття нових, зокрема, при підготовці до складного нестандартного уроку. В цьому випадку проектне завдання подається учням за тиждень-два. Воно може бути індивідуальним і груповим. Звіт про виконання заслуховується на уроці. Це короткотермінові проекти (4-6) уроків, час яких використовується для координації учасників груп (якщо це груповий проект). Більшість роботи виконується в позаурочний час, а на уроці йде процес координації виконання.

В. Логвін пропонує таку відповідність етапів навчального процесу на уроці в контексті проектною технології. На етапі мотивації навчання йде постановка мети проекту. Під час планування уроку йде обговорення варіантів, продумування ходу роботи. На діяльнісному етапі уроку проводиться часткове дослідження (особливо, якщо це колективний проект). Учитель визначає цілі та планові результати навчання. Все інше мають робити учні: намічати проміжні завдання, шукати шляхи їх вирішення, діяти, корегувати діяльність, давати продукт [6, с. 38].

Сучасна дидактика шукає нові шляхи застосування методу проектів на уроках. Розуміємо, що метод проектів не є універсальним для вирішення складних дидактичних проблем. Ефективність методу в тому, що він полегшує усвідомлення структурних елементів

навчальної діяльності, виробляє позитивне особистісне ставлення до навчання, дає досвід спільної дії, перебудовує зміст пізнавальної діяльності особистості, дає можливість розглядати проблему в розвитку крізь призму власного досвіду, сприяє становлення компетентнісної особистості.

Список використаних джерел

1. Веденева Т. Проектная технология как один из факторов построения системы личностно ориентированного образования в школе / Т. Веденева // Дидакт-учитель. – 2002. – № 1. – С. 32-39.
2. Гриценчук О. О. Використання ІКТ у викладанні суспільствознавчих дисциплін у зарубіжній школі [Електронний ресурс] / О. О. Гриценчук. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/e-jurnais/ITZN/em8/content/08goosfi.htm
3. Десятов, Д. Л. Вивчення суспільствознавчих дисциплін в американській школі / Д. Л. Десятов // Історія. – 2009. – № 30. – С. 5-7.
4. Єгоров, Г. С. Тенденції розвитку базової освіти у країнах заходу/ Г. С. Єгоров, Н. М. Лавриченко, Б. Ф. Мельниченко. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. – 186 с.
5. Корнетов, Г. Б. Прогрессивистская педагогика Джона Дьюи / Г. Б. Корнетов // Школьные технологии. – 2007. – № 6. – С. 54-63.
6. Логвін, В. Метод проектів у контексті освіти / В. Логвін // Сучасні шкільні технології / [упоряд.: І. Рожнятовська, В. Зоц]. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – Ч. 2. – 128 с.
7. Олькерс, Ю. История и польза метода проектов : (реферат) / Ю. Олькерс // Метод проектов : научно-методический сборник. Серия «Современные технологии университетского образования». Вып. 2 / Беларусский государственный университет, Центр проблем развития образования, Республиканский институт высшей школы БГУ. – Минск : РИВШ БГУ, 2003. – 240 с.
8. Новые педагогические и информационные технологии в системе образование : учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повыш. квалификации пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров ; под. ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2003. – 272 с.
9. Полат, Е. С. Метод проектов/ Е. С. Полат // Научно-методический сборник. Серия «Современные технологии университетского образования». Вып. 2. / Беларусский государственный университет, Центр проблем развития образования, Республиканский институт высшей школы БГУ. – Минск : РИВШ БГУ, 2003. – 240 с.
10. Прагматична педагогіка Джона Дьюї : електронний підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psi-help.com/storya-pedagogchnix-podj/29-pedagogchna-dyalnst-ta-teorya-komenskogo/207-pragmaticzna-pedagogka-dzhona-dyu.html>
11. Тулупова О. В. Психолого-педагогические условия формирования проектной деятельности школьников / О. В. Тулупова, Н. В. Орлова // Психология обучения. – 2007. – № 4. – С. 30-38.
12. Чайченко Н. Н. Вільям Кілпатрік на шляху становлення «методу проектів»: історичний аспект/ Н. Н. Чайченко // Імідж сучасного педагога. – Полтава : Полтав. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. М. В. Остроградського ; АСМІ ; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2010. – № 2. – С. 21-22.

An urgent problem of finding ways of intensification of the learning process through the organization of project activities in the practice of school social science is examined in the article. The ideas of projects that can be implemented on the lessons of the subject “Man and the world” are defined.

Key words: project activity, social science, project competency.